

TIJORAT BANKLARI RISKLARINI BOSHQARISH

Sulxonberdiyeva Shodiya Shuxrat qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Bank ishi fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolamda bank risklarini qanday qilib boshqarish yani, riskni kamaytirish uchun yetarlicha axborotga ega bo'lmasdan biror faoliyatni boshlamaslik haqida fikr mulohazalar berilgan. Tijorat bank risklari qanday boshqariladi, boshqaruv tizimi qanday, ushbu riskni boshqarishda xalqaro andozalardan foydalanishga qay yosinda o'tganligi, risk tufayli yuzaga keladigan salbiy holatlarga yo'l qo'ymaslik yoki ularning ta'sirini kamaytirish chora tadbirlari haqida aytilgan.*

Kalit so'zlar: *risk, risklarni boshqarish, iqtisodiy o'sish, tijorat banklari, foiz stavkalar, jismoniy shaxslar.*

Bugungi kunda iqtisodiyot rivojlanib boryotgan bir paytda, aholining yaxshi yashashida tijorat banklarining o'rni katta. Lekin, tijorat banklarining bir xil o'sib, rivojlanib borishiga hech kim kafolat bermaydi. Negaki tijorat banklari bajaradigan operatsiyalari malum bir foizi albatta riskka qurilgan bo'ladi. Dunyo miqyosidagi keskin iqtisodiy-siyosiy munosabatlar oqibati, Respublikamizdagi iqtisodiy o'zgarishlar, Markaziy bank tomonidan foiz stavkasining tez-tez o'zgartirilib turilishi tijorat banklarining bir tekis faoliyat ko'rsatishiga ma'lum darajada halaqit beradi. Foiz stavkasining noto'g'ri o'rnatilishi kredit mahsulotlarini sotishda, omonot yoki aholining bo'sh turgan mablag'larini jalb qilishda muammolarga sabab bo'lishi va tijorat banklarining daromadi tushishiga ham olib kelishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy bozor sharoitida faoliyat yuritib borayotgan banklar uchun foiz riskini baholash, tahlil qilish va boshqarish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Banklar har kuni duch keladigan turli kritik xatarlardan yuqori (va oldinda) qolish uchun risklarni boshqarishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak. Banklarda tavakkalchiliklarni boshqarish ham talablarga rioya qilishdan ancha uzoqqa boradi, chunki banklar strategik, operativ, narx, likvidlik va obro'-e'tiborga oid risklarga e'tibor qaratishlari kerak. Ushbu xavf-xatarlar ustida turish kuchli va moslashuvchan bank risklarini boshqarish dasturini talab qiladi.

Moliyaviy institutlar va banklar global miqyosda kuzatishi kerak bo'lgan individual tartibga solish o'zgarishlari soni 2011 yildan beri uch barobardan

ko'proq oshdi. Tashkilotlar amal qilishi kerak bo'lgan bir nechta yurisdiksiyalarda millionlab tavsiya etilgan qoidalar va ijro choralari mavjud. Bu me'yoriy o'zgarishlarni boshqarish har qanday bankning risklarni boshqarish dasturi doirasida mashhur amaliyot bo'lishini talab qiladi.

Xavf muvaffaqiyatga erishish yo'lida muammolarga olib kelishi mumkin muayyan maqsadlarga erishish xavf ta'sir qilishi mumkin. Har qanday tashqi yoki ichki omillarga bog'liq ma'lum bir holatda xavf turi himoyasizlik xavf jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Eng yaxshi yo'l bunday sharoitlarda tavakkalchilik bilan shug'ullanish - qabul qilish har qanday xavfni tan olish uchun amaliy choralar istalmagan natijaga olib kelishi mumkin. Shubhasiz, shunday kelajak bilan shug'ullanishdan ko'ra xavflarni boshqarish osonroq. Oqibati bank sohasiga ko'pincha bog'langan katta ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq xavflar bilan ehtimolsizlik. Banklar risk bilan yuqori darajada korrelyatsiya qilinadi, chunki uning biznes tabiati va katta ta'sirga ega kapital miqdori risklarni boshqarish bu asosan hayotiy amaliyotda qo'llaniladi. Banklar risklarni boshqarish tizimi qo'llanilgan banklar u yerda risklarni nazorat qilish uchun bugungi dinamikada vaziyat, barcha banklar har xil turdagi duchor likvidlik xavfi, kredit riski, bozor riski, foiz stavkasi riski va valyuta riski mavjud. Bunday xavflar ba'zi yomon oqibatlariga olib kelishi mumkin. Muvaffaqiyati va omon qolishiga ham ta'sir qilishi mumkin. Banklar samarali ta'sir tufayli risklarni boshqarish kerak. Turli xil xavflar xatarlarni aniqlash va bilishdan keyin tegishli risklarning xususiyatlari, boshqarish tavakkalchilik eng muhim vazifalardan biridir. Risklar bir-biri bilan bevosita bog'liq, ya'ni birining ko'tarilishi ikkinchisini ko'taradi va aksincha. Bundan tashqari, samarali risklarni boshqarish mukofot o'rtasida yanada muvozanatli almashinuvga olib kelishi mumkin. Iqtisodiy tomondan nuqtai nazari, moliyaviyning asosiy maqsadi muassasalar, ayniqsa, tijorat banklari foydani maksimal darajada oshirish va eng yuqori qiymatlarni taklif qilish aktsiyadorlarga turli xil narsalarni taqdim etish orqali risklarni boshqarish orqali moliyaviy xizmatlar. Miller va Modigliani (1958) klassikani taklif qildilar Modigliani-Miller paradigmasi o'z tadqiqotlarida, qaysi moliyaviy tartibga solinmasligini aytdi korporativ qiymatiga ta'sir qiladi. Ularning tadqiqotlari ham prevarication kichik olib kelishi mumkin, deb belgilangan pul oqimining beqarorligi va natijada pastligi firma qiymatining beqarorligi. Korporativ uchun mantiqiy asos xavflarni boshqarish dan qabul qilingan ahamiyatsiz holatlar va shu jumladan: yuqoriroq qarz qobiliyati (Smit va Stulz, 1985), ta'minlash ichki moliyalashtirish (Froot va boshqalar, 1993) va axborotning assimetriyasi (Geczy va boshq., 1997). To'siqning muhim natijasi, agar u firma uchun foydali bo'lsa, yuqori qiymatga ega bo'lishi kerak - himoya mukofoti. Oxirgi

universal moliyaviy halokatga duchor bo'ldi moliyaviy tizimlarda bir nechta kamchiliklar. Moliya institutlarini tartibga solish va bank riski boshqaruv tizimi ularga tegishli. Kontekstlarni yaxshiroq tushunish tijorat banklari faoliyati haqida qisqacha ma'lumot berishi mumkin.

Banklar mijozlarga real vaqtda tezkor javoblarni taklif qilishlari kerak yuqori darajada moslashtirilgan jarayonlarga ega bo'lgan so'rovlar (masalan, kredit olish uchun arizalar, hisob ochish). Bunga erishish uchun risk funksiyalari banklarga risklarni baholashga yordam berish yo'llarini topishi kerak bo'ladi inson aralashuvisiz qaror qabul qilish. Bu ko'pincha asosiy, nolga asoslangan jarayonni talab qiladi qayta loyihalash va ko'proq noan'anaviy ma'lumotlardan foydalanish. Hammayoqni, kichik biznesni kreditlash Qo'shma Shtatlar va Buyuk Britaniyadagi yechim bunga misol bo'la oladi. Bu beradi ariza beruvchilar talab qilmaydigan tezkor, qulay onlayn kredit olish tajribasi uzoq hujjatlarni taqdim eting. Buning o'rniga, Kabbage turli ma'lumotlar manbalarini baholaydi (masalan, PayPal tranzaktsiyalar, Amazon va eBay savdo ma'lumotlari va UPS jo'natish hajmi). Ba'zi banklar hozirda so'ralgan ma'lumotlarning aksariyati bo'lgan hisob ochish jarayonlarini loyihalashtirmoqda Bortga kirish tajribasini sodda, muammosiz qilish uchun ommaviy manbalardan oldindan to'ldirilgan, va iloji boricha qisqa. Bunday hollarda, xavf funksiyasining vazifasi xavfsizlikni ta'minlashdir identifikatsiya qilish va tekshirish uchun mijozlarga qulay yondashuv. Texnologiya nafaqat mijozlarning xatti-harakatlarini o'zgartiradi, balki yangi risklarni boshqarish imkonini beradi ko'pincha ilg'or tahlil bilan birlashtirilgan texnikalar. Yangi texnologiyalarning keng tarqalishi arzonroq, tezroq hisoblash quvvati va ma'lumotlarni saqlashni ta'minlaydi, bu esa xavfni yaxshiroq hal qilish imkonini beradi qo'llab-quvvatlash va jarayon integratsiyasi.

1-Jadval. RISKLARNI BOSHQARISH USULLARI⁴²

⁴²S.S.Tog'ayev. Bank risklari. O'quv qollanma. Samarqand-2019. 71bet.

	Risklarni boshqarish usullari
1.	Diversifikatsiya siyosatini o'tkazish;
2.	Depozit sertifikatlarini joriy qilish;
3.	O'zgaruvchan, suzib yuruvchi foiz stavkalari asosida kredit berish;
4.	Kreditlarni va depozitlarni sug'urtalash;
5.	Garov asosida kreditlarni kengaytirish;
6.	Banklarning hisobga olish operatsiyalarini kengaytirish;
7.	Yirik kreditlarni faqat konsorsional asosda berish (banklararo bitimlarga asosan risklarni taqsimlash);
8.	Real kafolatlar asosida kreditlashni qo'llash;
9.	Tashqi risklar (tarmoq, tarmoqlararo, mintaqaviy va boshq.)ni hisobga olish;
10.	Bank mijozining moliyaviy ahvolini muntazam nazorat qilib borish, to'lovga layoqatliligi, reytingini baholab borish;
11.	Risklarni boshqarishda e'tiborga olish zarur bo'lgan tamoyillar va talablarga rioya qilish;
12.	Risklarni aniqlash usullari va ularning natijalarini risklarni boshqarishda keng qo'llash va h.k.

Kelgusida ko'plab noma'lum yangiliklar paydo bo'ladi o'n yil davomida biz allaqachon muhim ta'sirga ega bo'lgan ba'zilarining ta'sirini boshdan kechirmoqdamiz risklarni boshqarish, shu jumladan:

Asosiy ma'lumotlar. Bugungi kunda mijozlar to'g'risidagi ma'lumotlarning katta miqdori mavjud va banklar uchun ochiqdir. Tezroq va arzonroq hisoblash quvvati banklarga yangi ma'lumotlardan foydalanish imkonini beradi, masalan, Xavfli qaror qabul qilishda mijozlarning to'lov va sarf-xarajatlari, ijtimoiy tarmoqlardagi mavjudligi va onlayn ko'rish faoliyati. Tashqi, tuzilmagan ma'lumotlar takliflariga kirish nafaqat kredit xavfi bo'yicha yaxshiroq qarorlar qabul qilish, balki portfel monitoringi uchun ham sezilarli o'zgarishlar va erta ogohlantirish, moliyaviy jinoyatlarni aniqlash va operatsion yo'qotishlarni bashorat qilish. Banklar bu potentsialdan endigina foydalanishni boshladilar va hali ko'p muammolar mavjud.

2-jadval. KREDIT SIFATI BO'YICHA SINFLARI⁴³

⁴³S.S.Tog'ayev. Bank risklari. O'quv qollanma. Samarqand-2019. 77bet

Kreditlarning sifati bo'yichasinflari	Ehtimoliy yo'qotishlar bo'yicha zaxiralar uchun ajratmalar normasi
Standart	1%
Substandart	10%
Qoniqarsiz	25%
Shubhali	50%
Ishonchsiz	100%

Kredit riskini boshqarishda ularni qaytarish eng muhim hisoblanadi. Kreditning sifati bo'yicha sinflari buni yaqqol misolidir.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy globallashtirish chuqurlashib borar ekan, korxonalar tobora shiddatli raqobatga duch kelmoqda, bu esa kredit riskini to'g'ri baholashni qiyinlashtirmoqda. Tijorat banklarining kredit riskini ilmiy va amaliy baholash modelini ishlab chiqishga qiziqishi ortib bormoqda. Nazariy tahlilga asoslanib, tijorat banklarining tavakkalchiliklarini boshqarish, birinchi navbatda, besh yo'nalish bo'yicha ularning qiymat yaratish qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rishimiz mumkin: ishlamay qolgan kreditlar nisbati, zaxiralarni qoplash koeffitsienti, kreditning depozitga nisbati, aktiv-passiv nisbati, aktiv-passiv nisbati va kapitalning etarililik koeffitsienti. Boshqa tomondan, Xitoyning tijorat banklari rivojlanish va ichki nazoratni boshqarish cheklovlari tufayli standartlashtirilgan va mos keladigan ichki nazorat boshqaruviga hali to'liq erisha olmadi. Tadqiqot natijalarining aksariyati Xitoyda tijorat banklarining kredit riskini shakllantirish mexanizmini makrosiyosatni boshqarish nuqtai nazaridan o'rganish yoki tijorat banklari risklarini shakllantirish jarayonini tizim va institutsional o'zgarishlar nuqtai nazaridan o'rganish uchun ishlatiladi. Tijorat banklari risklarini moliyaviy nuqtai nazardan boshqarish bo'yicha tizimli boshqaruv tizimini yaratish bo'yicha bir nechta tadqiqotlar mavjud. Moliyaviy nazariyaga asoslanib, ushbu maqola tijorat banklari rivojlanishining kamchiliklarini va axborot tavakkalchiligining hozirgi holatini o'rganadi va ma'lumotlarni tasniflash uchun BP-ANN va vektorli mashina algoritmlarini taklif qiladi, bu esa tasniflashning aniqligini oshiradi va kredit riskini baholashga hayot uchun yangi imkoniyat beradi. Moliyaviy tadqiqotlar va ishlanmalar axborot rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Vaqt cheklanganligi sababli, ushbu maqolada keltirilgan tadqiqot to'liq emas; ammo, biz kelajakda bu mavzuni tadqiq qilish davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNDERSTANDING RISK MANAGEMENT PRACTICES IN COMMERCIAL BANKS: THE CASE OF THE EMERGING MARKET; Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions/ Volume 8, Issue 2, Spring 2018
2. Pashkovskaya I.V., Xotlcin A.V. Tijorat bankini boshqarish strategiyasini ishlab chiqishda risk appetite ahamiyati // Iqtisodiyot: kecha, bugun, ertaga. 2020. 10-jild. № 3A. 57-64-betlar. DOI: 10.34670/AR.2020.94.4.007
3. Nafasov Doniyor Baxtiyorovich "BANK RISKLARINI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH" "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2017 yil 1-b
4. Чепель С.В. Системный анализ и моделирование перспектив устойчивого развития на 15юнальной экономики Узбекистана: /Монография/ - Ташкент: IFMR, 2014. Стр. 10.
5. Hamroev Sh "Bank risklarini boshqarish tizimini takomillashtirish" Mamlakat iqtisodiy xavfsizligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimi va ularni hisoblash uslubiyotini takomillashtirish konferensiya materiallari 2019-10-08 Toshkent 5-b